

Een schat die verborgen lag

Haarlems Doopsgezinde Tijdlijn

De Poort
Frankestraat 18A Haarlem

Geopend tussen 10 en 16 uur
Informatie 023 5341722

www.doopsgezindhaarlem.nl

Een niet meer verborgen schat

Van Slachtplaats naar De Poort

In april 2019 kreeg ontwerper Robbert Zweegman de opdracht om een conceptvoorstel voor een doopsgezinde Haarlemse tijdlijn te presenteren. Het voorstel werd met enthousiasme ontvangen en door een werkgroep inhoudelijk ingevuld. Er werden eerste gesprekken gevoerd met fotograaf Caroline Sikkenk om de personages in beeld te brengen. Vanwege onder meer de coronacrisis werd het project vertraagd. In de zomer van 2022 kwam er een legaat vrij voor een cultureel doel binnen Doopsgezind Haarlem en kon de tijdlijn worden verwezenlijkt. Uiteindelijk werd op 10 september 2023 een eerste fase van de verborgen schat De Poort gepresenteerd en feestelijk in gebruik genomen. Daarmee werden twee doelen gerealiseerd: het openen van het kerkgebouw naar de stad en meer bekendheid geven aan de Haarlemse doopsgezinde geschiedenis.

Inhoudelijk

In 2019 is de Slachtplaats een verwaarloosde binnenplaats. Aan de linkerkant loopt een lange muur als je richting het kerkgebouw 'De Grote Vermaning' kijkt. Deze muur wordt onderbroken door pilasters, zodat er vijf vlakken ontstaan. Op deze vijf vlakken zijn de vijf eeuwen doopsgezinde geschiedenis gepresenteerd. Dit door vijf personages op te voeren die model staan voor de eeuw waarin zij leefden: Joriaen Simonsz, Jan de Bray, Pieter Teyler van der Hulst, Jansje van Goor en Johanna Schellingerhout. Bovendien was er ruimte voor een uitleg over de totstandkoming van het kerkcomplex. In samenspraak met de fotograaf zijn vijf modellen voor de personages uitgekozen en in historisch verantwoorde kleding gestoken. Naast een tekst over de eeuw waarin het personage leefde, wordt iets verteld over zijn of haar specifieke achtergrond, inclusief ondersteunend beeld. Bovendien zijn er QR-codes aangebracht die verwijzen naar een gesproken verdieping. Elk portret bevat bovendien twee zoekopdrachten: er zit een vrucht

in het beeld verstopt, evenals een anachronisme. Bij de figuur van Joriaen Simonsz zijn dit bijvoorbeeld een walnoot (staat voor levenskracht, wijsheid en een nieuw begin) en een kort geleden uitgegeven boek over Doopsgezind Haarlem. Omdat de naam 'Slachtplaats' verkeerde connotaties oproept is ervoor gekozen om deze binnenruimte als nieuwe naam 'De Poort' te geven. Deze naam staat nu op de deur aan de Frankestraat 18A. Deze deuren staan overdag open voor bezoekers. Bij gesloten deuren is er een informatiebordje te lezen en kan je door een kijkgaatje een blik werpen op de binnenplaats en het kerkgebouw. De Poort is de enige plek waar zicht is op het verscholen kerkgebouw 'De Grote Vermaning'. Boven de entree van de poortdeuren en die van het kerkgebouw is een bijbelcitaat aangebracht: 'Een schat die verborgen lag' (Matteüs 13: 44) en 'Niet verborgen blijven' (Matteüs 5: 14).

1557 | Jorjaen Simonsz

Boeken van de verbrande doopsgezinde ketter Jorjaen Simonsz worden door medestanders uit het vuur gered.

De oorsprong van doopsgezinden ligt in de 16e eeuw. Het is de tijd van de reformatie met grote veranderingen in de kerk. Doopsgezinden wilden Jezus radicaal navolgen, kritisch en onafhankelijk van de overheid. Doopsgezinden wezen de kinderdoop af. Geloof was een persoonlijke keuze op volwassen leeftijd. Doopsgezinden werden in de 16e eeuw stevig vervolgd. Zo'n 2000 doopsgezinden vonden de dood, waaronder de Haarlemmer Jorjaen Simonsz.

'Boeken van de verbrande Jorjaen Simonsz worden te Haarlem door Haarlemmers gered, 1557'
Jan Luyken, 1685
Rijksmuseum

Boekverkoper Jorjaen Simonsz werd vanwege zijn doopsgezinde geloof veroordeeld tot de brandstapel. Zijn executie vond op 26 april 1557 plaats op de Grote Markt in Haarlem. Na zijn terechtstelling wilde de overheid ook zijn ketterse boeken verbranden. Maar burgers van Haarlem reddden zijn boeken uit het vuur.

Gesproken tekst via qr code

De bestuurders van de stad hebben mij tot de brandstapel veroordeeld. Ik zit in de gevangenis te wachten op de voltrekking van het vonnis. Doodsbang ben ik. En dat alles omdat ik dingen geleerd heb en leer die anders zijn dan de overheid wil. Ik ben te kritisch en breng de openbare orde in gevaar, zeggen ze. Terwijl ik niets anders wil dan een goed mens zijn die Jezus eerlijk navolgt. Wie kan daar nu tegen zijn? Een mens moet toch vrij kunnen zijn om zelf te kiezen wat hij gelooft. Wat vind jij?

Opmerkingen van de fotograaf

Gefotografeerd in de Gravenzaal van het historisch stadhuis van Haarlem aan de Grote Markt. Op de Grote Markt was de terechtstelling van Jorjaen Simonsz. In zijn hand heeft hij een historisch boek, eigendom van de bibliotheek van Doopsgezind Haarlem. In de vensterbank ligt een stapeltje boeken. Een historische uitgave, zonder band, zoals de boeken toen verkocht werden. De mensen lieten er zelf een leren of perkamenten band omheen doen, als zij daarvoor het geld hadden. Er ligt ook een modern boek over de doopsgezinden. Daarnaast ligt een walnoot die symbool staat voor wijsheid en levenskracht.

1683 | Jan de Braij

Architect van de Doopsgezinde Kerk. Een opdracht van de Vlaams-Waterlandse Gemeente.

Jan de Braij ontwierp het kerkgebouw van de Haarlemse doopsgezinden. Het gebouw kwam gereed in 1683. De Braij was zowel beeldend kunstenaar als architect. Dat zie je nog altijd terug in het gebouw. Het is heel licht, met heldere lijnen. Omdat de doopsgezinden in de 17e eeuw gedoopt werden, bouwden zij schuilkerken: verscholen achter de huizen, maar niet zichtbaar vanaf de straat. Zo konden zij wel samenkomen, maar waren zij niet te opvallend aanwezig.

'Beniste kerk tot Haarlem' Jan de Braij, 17e eeuw, pentekening noord-Hollands Archief

Textielhandel maakte Haarlem groot. Vlaamse vluchtelingenfamilies kwamen naar de stad, vestigden zich hier en verwierven een positie in de handel of in de kunsten. Dat bracht welvaart, ook onder doopsgezinden. Zij namen in de loop van de tijd deel aan het culturele leven, bijvoorbeeld in rederijderskamers, als uitgevers of als kunstverzamelaars. Er waren bovendien internationale contacten. Het angstige rampjaar 1672 waarin de Republiek van alle kanten werd aangevallen gaf een economische dip, die ook de bouw van de kerk vertraagde.

Gesproken tekst via qr code

Ik kreeg van de bouwcommissie de opdracht een kerkgebouw te ontwerpen, op een binnenterrein achter de Peuzelaarsteeg. Een vermaanhuis, in doperse termen. Omdat doopsgezinden een gedoopte minderheid zijn, net als katholieken, mag het gebouw vanaf de straat niet zichtbaar zijn en geen toren hebben. Als katholiek ben ik vertrouwd met het verschijnsel schuilkerk. Vanwege de ligging en de afmetingen was het nogal een puzzel. En het was een heel proces om tot geschikte vormen en detaillering te komen. Veel van de ontwerptekeningen die ik maakte, werden door de bouwcommissie afgekeurd. Bijvoorbeeld omdat ze een degelijker constructie wilden, of omdat de vormen te 'rooms' waren. Met het uiteindelijke resultaat is de commissie heel tevreden. Het is een 'moderne', heldere, en lichte kerk geworden. Sober, en met een voor de goede verstaander herkenbare symboliek. Een unieke stadskerk. Wat vind jij van deze kerk? Wel eens nagedacht over hoe een mooi gebouw eruit zou moeten zien? Wat is jouw ideale (kerk)gebouw?

Opmerkingen van de fotograaf

Gefotografeerd bij de glas in lood ramen in de Doopsgezinde kerk Haarlem. Geïnspireerd op 'De geograaf' van Vermeer. Bouwtekeningen met handtekening van Jan de Bray op de tafel. Waarop een mini iPad als modern element is toegevoegd. De granaatappel staat symbool voor vruchtbaarheid en geluk.

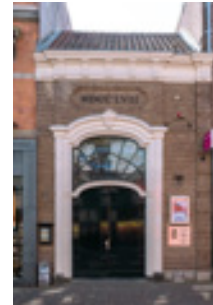
1757 | Pieter Teyler van der Hulst

Een nieuw poortgebouw wordt de chique toegang tot de Doopsgezinde Kerk. Nu in gebruik als Fotogalerie De Gang.

De doopsgezinde Pieter Teyler van der Hulst was een succesvol zijdekoopman en geldhandelaar. Hij was een liefhebber van kunst, vooral van prenten en tekeningen, maar hij verzamelde ook boeken. Samen met vijf rijke gemeenteleden zorgde Pieter Teyler voor een nieuwe ingang voor de doopsgezinde kerk.

Er werd een poortgebouw gemaakt, zodat de ooit verscholen kerk nu een fraaie ingang had aan de drukbezochte Grote Houtstraat. Daarachter ligt een lange gang geplaveid met klinkertjes die nog altijd wordt gebruikt: nu als fotogalerie.

Grote Houtstraat 43

De 18e eeuw was een bloeitijd voor kunsten en wetenschappen. De nieuwsgierigheid naar de wereld was enorm. Er was groot optimisme over wat er met het verstand en goed nadenken bereikbaar was. Doopsgezinden deden aan dat alles van harte mee. Het paste bij hun kritische geest: zij wilden zelf nadenken en niet 'zomaar' aannemen wat 'de kerk' of 'de overheid' hen voorhield. Er was een grote weetgierigheid en drang om verworven kennis vast te leggen. Pieter Teyler was een verzamelaar. Met geld van zijn nalatenschap realiseerden zijn vrienden een museum in zijn geest.

Gesproken tekst via qr code

Ik ben een succesvol zijdekoopman, en woon in de Damstraat 21. De opbrengsten van mijn beleggingen zijn heel goed. Ik ga door voor een schrapperig mens, maar men overschat mijn vermogen. In de 21e eeuw zou ik onderaan de top 100 van Quote bungelen. Mijn huwelijk is jammer genoeg niet gezegend met kinderen. Voor de uitvoerders van mijn testament heb ik gedegen instructies nagelaten. Het kapitaal kan ingezet worden voor verschillende goede doelen in de stad en in verschillende kerken. En ook voor de bevordering van Kunsten en Wetenschappen, en voor de ontwikkeling van Godskennis. Als jij rijk zou zijn, zou je dan hetzelfde doen als ik en je kapitaal inzetten voor goede doelen? Wat denk je?

Opmerkingen van de fotograaf

Gefotografeerd in de Predikfondskamer van de doopsgezinde kerk Haarlem. Een fonds waarin Pieter Teyler een belangrijke rol speelde. Op tafel ligt als modern element een balpen. Daarnaast ligt een graanhalm met tarwekorrels. Graan in het algemeen en tarwe in het bijzonder werd gezien als een kostbaar geschenk van God. Het historische boek met perkamenten band komt uit de bibliotheek van Doopsgezind Haarlem. De foto is geïnspireerd op een historische afbeelding van Pieter Teyler.

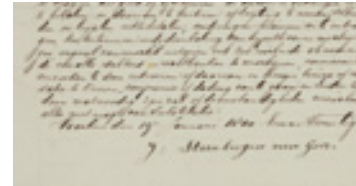

1864 | Jansje Steenbergen van Goor

Stovenzetster Jansje is de naamgeefster aan de huidige cadeauwinkel en lunchroom 'De Wereld van Jansje'.

Jansje Steenbergen van Goor was een doopsgezind meisje met een verstandelijke beperking. Zij woonde een groot deel van haar leven in het doopsgezinde 'bestedehuis' (ander woord voor armenhuis) aan het Groot Heiligland in Haarlem. Toen haar moeder stierf nam de Doopsgezinde Gemeente de zorg van Jansje over. Zij erfde een bescheiden vermogen van fl. 253,01. Het geld werd door de regenten van het bestedehuis voor haar beheerd. Jansje kreeg daaruit een weekgeld. Dat was al heel wat voor een gehandicapt weesmeisje in de arme 19e eeuw.

Handtekening van Jansje, Lastgeving 19 januari 1871, Notariële akten van notarissen te Haarlem, Noord-Hollands Archief

De negentiende eeuw wordt ook wel eens een 'eeuw van sloppen' genoemd. De leefomstandigheden van een groot deel van de Nederlandse bevolking was slecht. Ongeveer de helft van de bevolking behoorde tot de laagste klassen. Zij woonden in slechte en kleine huizen. Ze hadden te weinig om te leven, maar te veel om te sterven. Ondervoeding en slechte hygiënische omstandigheden waren alledaagse verschijnselen. Haarlemse doopsgezinden zagen het als hun taak waar ze konden te helpen. Zo probeerden zij met weeshuizen, armenhuizen en hofjes de nood te lenigen. Ook werden giften gedaan aan behoeftigen in de vorm van brood, turf en vlees.

Gesproken tekst via qr code

Ik ben Jansje. Toen mijn moeder stierf, bleef ik helemaal alleen over. Ik had niemand meer die voor mij kon zorgen. En zelf kon ik dat ook niet. Ze zeggen dat ik anders ben. En dat is ook wel een beetje waar. Bij veel dingen die een ander wel gewoon zelf kan, heb ik hulp nodig. Gelukkig woon ik nu in een huis dat door de doopsgezinden werd gesticht voor mensen zoals ik. Ze noemen het ook wel een armenhuis. Maar ik schaam me er niet voor om arm genoemd te worden. Ik heb het hier goed. Als ik soms door de stad loop zie ik hoe zwaar heel veel mensen het hebben. Dan bof ik toch maar: ik heb mijn dagelijkse boterham, doe wat naaiwerk voor anderen en heb zelfs nog wat zakgeld! Naar school ging ik niet. Dat vonden ze voor mij niet geschikt. Ik ben dan ook niet zo'n bolleboos! Maar er was voor wie kon wel een schoolmeester aangesteld voor de wezen. Wist je trouwens dat er tot in de 20ste eeuw doopsgezinde scholen in Haarlem zijn geweest! Ze waren heel vernieuwend wat onderwijs betreft. Wat vind jij? Moet je armen zoals ik helpen? Hoe doe je dat op een goede manier?

Opmerkingen van de fotograaf

Gefotografeerd in het voormalige woonhuis van Pieter Teyler, het Fundatiehuis, onderdeel van het Teylersmuseum. Geïnspireerd op 'Het Melkmeisje' van Vermeer. Op tafel het brood en een glas melk. Brood staat voor Christus, als 'het brood des levens'. Melk staat voor het Woord Gods, en als symbool van wedergeboorte. Het model werkt in de bediening bij De Wereld van Jansje, de lunchroom aan de Grote Houtstraat. De tinnen oude kan komt uit een stijklkamer van de doopsgezinde kerk Haarlem. De vaas is gemaakt van gerecycled plastic, het oliepotje komt uit De Wereld van Jansje.

1948 | Johanna Schellingerhout

Gemeentezuster Johanna bezoekt de zieken en adviseert bij het uitzenden van 'zwakke' kinderen.

Johanna Schellingerhout werd door het bestuur van de sinds 1893 bestaande Doopsgezinde Commissie voor Ziekenverpleging aangesteld als gemeentezuster. Zij was dit van 1931 tot en met 1951. Het doel van de Ziekenverpleging was 'het verlenen van hulp en bijstand in de huishouding, het verstrekken van voedsel en medicamenten en – waar nodig – het geven van verpleging'. Op de fiets – na 1948 ook met de Solex – bezocht de gemeentezuster zieken thuis, onder meer om hen te wassen, te verbinden, te vaccineren en te voeden. Ook adviseerde en hielp de gemeentezuster mee bij de uitzending van 'zwakke' kinderen naar een gezondheidskolonie of gastgezin.

Herstellingsoord
Huis ter Duin,
Egmond aan Zee.
20 mei 1949,
Noord-Hollands
Archief

De Tweede Wereldoorlog had ook in Haarlem en onder de doopsgezinden een grote impact. Al voor de oorlog werden kinderen uitgezonden naar koloniehuisen om aan te sterken. Dat ging in de oorlogstijd door. Zo vond in de zomer van 1941 de uitzending van 23 kinderen naar buiten plaats. De koloniehuisen werden in 1942 gesloten door de bezetter, waardoor het werk van de Ziekenverpleging ernstig werd bemoeilijkt. Toch konden in 1944 nog 60 kinderen in een gastgezin worden geplaatst, bijvoorbeeld in Friesland. Soms doken er jonge mannen onder in het kerkgebouw van de doopsgezinde gemeente, omdat zij het gevaar liepen op straat te worden opgepakt om naar Duitsland te worden gestuurd. De koster zorgde dan voor matrassen vanuit het gebouwtje van de gemeentezuster, dat aan de overkant van de kerk gevestigd was.

Gesproken tekst via qr code

Mijn werk is het om bij de zieken van de gemeente langs te gaan. Maar ik laat mensen soms ook naar de eigen polikliniek komen. Daar kan ik kleine operaties uitvoeren of kunnen mensen terecht voor een bad met zout. Dat is werkelijk heel heilzaam! In de eerste jaren van mijn aanstelling liet ik ook veel kinderen naar de polikliniek komen. Zij hadden het in de arme jaren '30 soms zo slecht. Zij moesten soms vaker behandeld worden vanwege reuma, astma en eczeem. En dan was het gemakkelijker dat zij bij mij kwamen dan ik bij hen. Wat was ik blij dat ik na de oorlog de beschikking kreeg over een Solex. Dat verlichtte mijn werk zeer! Je moet weten: ik moest soms de hele stad doorkruisen om de zieken te bezoeken. Dat werd me op den duur wel eens wat veel. In januari 1952 kreeg ik toch zo'n prachtig afscheid. De receptie werd drukbezocht. Heel veel mensen kwamen langs om me te bedanken voor de goede zorgen. Ik ben dankbaar dat ik dit werk zo veel jaren – ook in de bange oorlogstijd – heb kunnen doen. Het is toch een taak van de kerk te zorgen voor zieken, vind je niet?

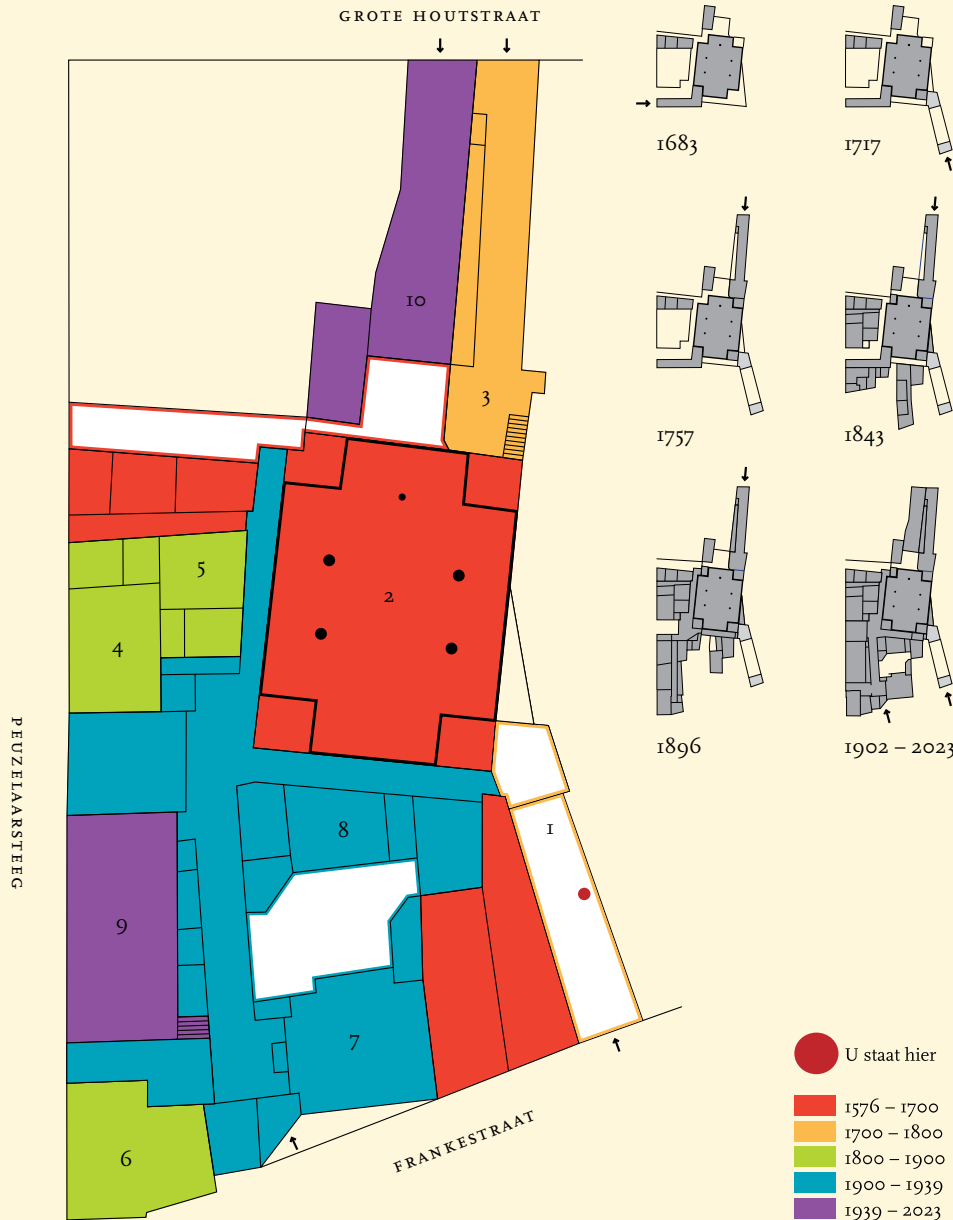
Opmerkingen van de fotograaf

Gefotografeerd in de gang van het Zusterhuis van Hageveld, Heemstede. Ze draagt een modern verpleegstersuniform onder haar jas. De broek is nog zichtbaar onder in beeld. De overjas en de speld komen uit het Verpleegkundig Museum. In veel culturen symboliseert het geven van een fruitmand vruchtbaarheid, welvaart, geluk en een goede gezondheid.

1638 – 2023 | Het complex

De ontwikkeling van een schuilkerk tot een uitgebreid complex in 340 jaar tijd. Hoe een wereld kan veranderen...

- 1 Van 1717 tot 1757 was dit een tweede entree naar de kerk. Met het in gebruik nemen van De Poort is deze ingang vanaf 2023 hersteld.
- 2 Kerk gebouwd in 1682-1683, een ontwerp van de Haarlemse schilder en architect Jan de Braij.
- 3 De Gang, in 1757 gebouwd als ingang en verbinding tussen kerk en Grote Houtstraat. Sinds 1990 *Fotogalerie De Gang*.
- 4 Kerkenraadskamer, 1843. In 1992 ingericht als bibliotheek en archief. Genoemd naar de 16e-eeuwse Doperse martelares Anneken Ogiers.
- 5 Kamer Fonds van Wijlen Dr. Jacobus van Zanten, gebouwd als catechisatiekamer, sinds 1892 vergaderkamer van het Fonds.
- 6 Kamer Doopsgezind Predikfonds Haarlem, 1895. Vergaderkamer van het fonds.
- 7 Heerenkamer, 1902. Gebouwd als vergaderkamer van de kerkenraad.
- 8 Dameskamer, 1902. Gebouwd als vergaderkamer van het College van Diaconessen.
- 9 Gemeentezaal, 1939. Genoemd naar T.J. van Braght, de schrijver van de *Martelaers Spiegel*.
- 10 *De Wereld van Jansje*, gevestigd in een van oorsprong 16e eeuwse woonhuis. In 2008 als cadeauwinkel en horecagelegenheid ingericht.

Colofon

Deze tijdlijn werd op 10 september 2023 geopend door Ben Timmerman, voorzitter van de kerkenraad van Doopsgezind Haarlem. Dit project werd mogelijk gemaakt door een legaat van Piet Couzy.

Concept en ontwerp | *Robbert Zweegman*
Tekst en redactie | *Alex Noord, Rineke Verheus-Nieuwstraten*
Fotografie | *Caroline Sikkenk, Anke van der Meer (pagina 1,2,9)*

Zie ook de video op youtube:
De Poort – Haarlemse Doopsgezinde Tijdlijn
https://www.youtube.com/watch?v=Xgl9_CBJDYE
of <https://doopsgezindhaarlem.nl/filmpjes>